

025 Neo-Plasticism

Vooraf

In het oktobernummer van *Merz* (1923)¹ verschijnt een artikel van Mondriaan in het Nederlands, getiteld *Het Neo-Plasticisme*. Van *Het Neo-Plasticisme* is in een aantal archieven ook een Engelse versie gevonden. Mondriaan heeft met hulp van anderen deze Engelse vertalingen gemaakt.

Bron

In drie archieven bevinden zich bronnen die betrekking hebben op de tekst *Neo-Plasticism*.

- 1)** In het Katherine Dreier archief² bevinden zich twee manuscripten met als titel *Neo-Plasticism*:
- een manuscript zonder datering (door ons aangeduid als: manuscript 'Dreier 710[1]');
 - een manuscript met de datering 'Paris '23' (aangeduid als: manuscript 'Dreier 710[2]'³).

Manuscript 'Dreier 710[1]' is netjes met pen geschreven, telt enkele correcties en een aantal geschrapte zinnen. De pagina's zijn rechtsboven (omcirkeld) genummerd van 1 tot en met 4. 'Dreier 710[1]' is niet ondertekend en niet gedateerd⁴. De bron geldt als authentiek, geautoriseerd en onvoltooid.

Manuscript 'Dreier 710[2]' is eveneens netjes met pen geschreven en bevat enkele correcties. Sommige correcties met potlood zijn niet in Mondriaans handschrift. Onder de titel staat 'Piet Mondrian'. Het manuscript is ondertekend 'Paris '23'. De pagina's zijn rechtsboven genummerd 1 tot en met 5. De bron geldt als authentiek, geautoriseerd en voltooid.

Omdat het manuscript 'Dreier 710[2]' is ondertekend en voorzien is van een auteursnaam, nemen we aan dat Mondriaan dit manuscript voltooid beschouwde; dit in tegenstelling tot 'Dreier 710[1]'

- 2)** In het Holtzman Deposit⁵ bevinden zich drie bronnen die van doen hebben met *Neo-Plasticism*:
- een manuscript met de titel *Neo-Plasticism* (niet in Mondriaans handschrift);
 - een fotokopie van Mondriaans manuscript '710[1]' uit het Dreier-archief (manuscript 11Aa);
 - een onvolledig manuscript in Mondriaans handschrift, telt slechts één pagina (p. 3) (manuscript 11Ab).

Het exemplaar dat niet van Mondriaans hand is, is zeer waarschijnlijk de vertaling die Jo Steijling⁶ gemaakt heeft van het artikel in *Merz*, waarover Mondriaan in de brief aan Til Brugman⁷ van 26 januari 1924 schrijft.

3) In het Jaffé-archief⁸ bevindt zich ook een manuscript met de titel *Neo-Plasticism*. Het manuscript is heel netjes geschreven en bevat heel weinig correcties. Vier schrijfblokbladen⁹ zijn aan één zijde beschreven en rechtsboven genummerd van 1 tot en met 4. Boven de titel staat geschreven 'P. Mondrian'; het manuscript is niet ondertekend. De bron beschouwen we als authentiek, geautoriseerd en voltooid. Waarschijnlijk is dit het manuscript dat Mondriaan op 1 oktober 1924 naar Til Brugman stuurde. Het contact tussen Til Brugman en Hans Jaffé¹⁰ - rond 1955 - heeft er voor gezorgd dat het manuscript in het Jaffé-archief terecht is gekomen.

¹ *Merz*, no. 6 (oktober 1923): 53-54. (Zie tekst 022.)

² Katherine Dreier Papers. The Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University, New Haven, USA. YCAL MSS 101, Box 24, Folder 710. Katherine Dreier (1877-1952); Amerikaans kunstenares en verzamelaar.

³ De codering tussen vierkante haken (om de indentificatie te vergemakkelijken) is van ons.

⁴ Digital Appendix: Supplements 025-3 - Neo-Plasticism (manuscript Dreier 710[1]).

⁵ Holtzman Deposit: Box 1, Folder 11A. (Digital Appendix: Supplements 025-1 - Neo-Plasticism (manuscript 11Aa), en 25-2 (manuscript 11Ab).)

⁶ Jo Steijling (1879-1973), vriendin van Mondriaan in Laren.

⁷ Til Brugman (1888-1958), Nederlands schrijfster en vertaalster. Vindplaats brieven aan Brugman: RKD-MCP – 21.

⁸ Archief H.L.C. Jaffé, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD Den Haag. Archiefnummer NL-HaRKD.0390, doos XXV. (Digital Appendix: Supplements 025-4 - Neo-Plasticism (manuscript Jaffé).)

⁹ Afmeting: 27 x 21 cm.

¹⁰ H.L.C. Jaffé (1915-1984), Duits-Nederlands kunsthistoricus.

Wanneer we alle bronnen stuk voor stuk vergelijken, kunnen we concluderen dat er in feite slechts twee voltooid manuscripten in Mondriaans handschrift zijn gevonden met de tekst *Neo-Plasticism*: het 'Dreier 710[2]'-manuscript en het 'Jaffé'-manuscript.

Basistekst en leestekst

De basis voor de leestekst is manuscript 'Dreier 710[2]'. Datering en ondertekening geven aan dat Mondriaan het manuscript als voltooid beschouwde. Het 'Jaffé'-manuscript komt niet in aanmerking als leestekst omdat Mondriaan dit manuscript op 1 oktober 1924 naar Til Brugman stuurde, terwijl de Dreier-manuscripten in 1928 door hem opgestuurd werden. De Dreier-manuscripten kunnen we daarom beschouwen als laatste versies. Overigens handhaaft Mondriaan in 1928 de datering 'Paris '23' in de Dreier-manuscripten.

Sommige aanvullingen met potlood in 'Dreier 710[2]' zijn niet van Mondriaan, maar mogelijk van Dreier en daarom niet opgenomen in de leestekst. De correcties met pen zijn wel van Mondriaan en dus wel opgenomen in de leestekst. De tekst van het 'Dreier 710[2]'-manuscript en de tekst van het 'Jaffé'-manuscript verschillen slechts op een enkele plaats.

Titel

Manuscript 'Dreier 710[2]' heeft als titel *Neo-Plasticism*; dit is ook de titel van de gepresenteerde tekst.

Datering en ondertekening

Twee manuscripten zijn ondertekend: 'Dreier 710[2]' en het 'Jaffé'-manuscript. Slechts één manuscript - 'Dreier 710[2]' - is gedateerd: 'Paris '23'¹¹. De inhoud en datering van Mondriaans brief aan Til Brugman (26 januari 1924) zal hij eind 1923 de Engelse tekst bijgewerkt hebben. De datering voor *Neo-Plasticism* is vermoedelijk: 'eind 1923'.

Ontstaan en publicatie

Mondriaan zegt in een brief aan zijn vriendin Til Brugman (26 januari 1924): 'Ik heb een Engelse vertaling van 't stuk in Merz¹² (Jo Steijling deed dit met behulp van iemand in A'dam) Zond 't naar Amerika maar hoorde van niets. Ik zal 't in 't net schrijven en je binnenkort zenden.' Naar wie in Amerika Mondriaan de tekst heeft gestuurd, wordt in deze brief niet nader omschreven; Katherine Dreier kan het niet geweest zijn, want Mondriaan maakt pas op 7 april 1926 met haar kennis¹³. Verderop zal blijken aan wie in de VS hij de Engelse tekst heeft gestuurd.

Mondriaan heeft - zoals hij in zijn brief aan Til belooft - de Engelse vertaling van Jo Steijling in het net overgeschreven en naar Til gestuurd. Dit blijkt onder meer uit het feit dat de versie in Steijlings handschrift tot aan zijn dood in Mondriaans bezit was¹⁴ en de netversie zich in het Jaffé-archief bevindt in Den Haag.

Achter de vertaling van Steijling zit een toegevoegde bladzijde met de volgende (doorgehaalde) tekst van Mondriaan: 'Jo, op de achterkant deed ik je al een vraag over closed. Verder staat er telkens non-nature en non-couleur. Is dat not of now? Now kon ik niet vinden. Van Eck is weg en die liet 't jouwe zoo staan, maar ik kan 't niet goed lezen of 't een w of een n is. Non zou fransch zijn. Wil je verder dit briefje vertalen? Mijnheer, Hierbij zend ik U een artikel ter inzage dat, naar ik hoop, U plaatsen kunt in Uwe revue "Futurist aristocratie", mij door "Noi" bekend. Het is mij om de verspeiding der idee te doen dus verlang ik geen honorarium maar zou 't gaarne spoedig geplaatst zien. Met de meeste hoogachting, PM.' Uit dit briefje blijkt aan wie Mondriaan de tekst *Neo-Plasticism* in de VS heeft gestuurd: het tijdschrift *Futurist Aristocracy*¹⁵ in New York.

Op 1 oktober 1924¹⁶ stuurt Mondriaan de overgeschreven tekst aan Brugman: 'Beste Til, zie hier eindelijk 't Engelse artikel. Ik weet niet of er nog taalfouten in zijn maar met behulp van mijn vriend van

¹¹ Mondriaan woonde in 1923 in Parijs, 26 Rue du Départ.

¹² Zie tekst 022 *Het Neo-Plasticisme*.

¹³ CRII: 132.

¹⁴ Holtzman Deposit: Box 1, Folder 11Aa.

¹⁵ Het eerste en enige nummer van *Futurist Aristocracy* verscheen in april 1923 in New York, geredigeerd door een Italiaanse Futurist, Nanni Leo Castelli.

¹⁶ Brief is alleen gedateerd '1 oct.'; gezien de belofte van Mondriaan in de brief van 26 januari 1924 dateren wij de brief op '1924'.

Eck heb ik verleden jaar reeds (toen van Eck nog hier was) de vertaling van Steijling nog wat gewijzigd zoodat 't nu wel mijn bedoeling althans weergeeft. Kan je 't voor me in een Engelsch blad krijgen?’

Het manuscript dat Mondriaan aan zijn vriendin zond, is uiteindelijk bij Hans Jaffé terecht gekomen. Ter voorbereiding van zijn proefschrift¹⁷ heeft Jaffé contact gehad met Til Brugman: ‘[...] bijzondere dank ben ik verschuldigd aan Mej. T. Brugman, die mij heeft doen profiteren van de rijke schat van haar herinneringen en haar enthousiasme.’¹⁸

De Engelse vertaling van het Brugman-Jaffé manuscript volgt de Nederlandse tekst in *Merz* op de voet. In Mondriaans nalatenschap bevindt zich een exemplaar van *Merz* waarin hij in zijn artikel *Het Neoplasticisme* met de hand correcties heeft aangebracht¹⁹; deze correcties zijn niet aanwezig in de Engelse vertaling.

In het Dreier-archief bevinden zich twee manuscripten. Eén begeleidende brief van Mondriaan aan Katherine Dreier²⁰ is achterhaald (5 oktober 1928). Hij schrijft daarin onder andere: ‘Je vous enclose un article de moi qui a parue en hollandais il y a 5 ans, dans la revue allemande ‘Merz’. Je l’ai faire traduire en anglais, et je crois que cela représent mes idées. Je crois qu’il peut être utile en Americ et je vous demande de la placer dans votre revue si vous en avez la place, eventuellement et d’en corriger les fautes. Autrement vous m’obligerez de me renvoyer.’ Welk manuscript Mondriaan heeft meegestuurd met deze brief - ‘710[1]’ of ‘710[2]’ - is niet bekend. Een brief met een vermelding over het toesturen van een tweede manuscript is in dit archief niet gevonden.

De Engelse vertaling van het manuscript ‘Dreier 710[2]’ volgt de Nederlandse tekst in *Merz* op de voet; één alinea is iets gewijzigd. De handmatige correcties van Mondriaan in de gepubliceerde Nederlandse *Merz*-tekst zijn niet in de Engelse vertaling meegenomen; waarschijnlijk heeft hij deze correcties in een later stadium aangebracht.

Neo-Plasticism is na Mondriaans dood drie keer gepubliceerd. Twee publicaties geven de tekst weer van het manuscript ‘Dreier 710[1]’²¹. De (derde) publicatie - die van Holtzman and James - geeft een Engelse vertaling met de handschriftelijke correcties van Mondriaan in de lopende tekst, zoals aanwezig in het exemplaar van *Merz* in het Holtzman Deposit²². Het manuscript ‘Dreier 710[2]’ is nog niet eerder gepubliceerd.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *Het Neo-Plasticisme* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het ‘Sleutelwoordenregister’²³. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abolition of time and space, absolute beauty, balanced relation, beauty-of-life, contrary transformation, determinate intuition, duality, means of expression, Neo-Plasticism, plasticism of form, polarity-of-life, primary colors, tragedy, (the) unchangeable, unity by equiponderance, universal means of plastic expression, universal plastics.*

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

De tekst *Het Neo-Plasticisme* wordt vertaald door Jo Steijling. Mondriaan stuurt op 1 oktober 1924 de tekst naar Til Brugman en schrijft dat hij met hulp van Van Eck verleden jaar de vertaling van Steijling nog wat gewijzigd heeft; vermoedelijk is dat eind 1923 geweest. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1923 slechts twee schilderijen vervaardigd: B149 en B150²⁴. Mondriaan zal tijdens de periode van het bewerken van de vertaling *Neo-Plasticism* met één of beide schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁷ H.L.C. Jaffé. *De Stijl 1917-193 - the Dutch contribution to modern art*. Amsterdam 1956.

¹⁸ Idem: vi.

¹⁹ Holtzman Deposit: Box 1, Folder 11Ad.

²⁰ Katherine Dreier (1877-1952); Amerikaans kunstenares en verzamelaar. Vindplaats brieven aan Dreier: RKD-MCP – 30.

²¹ 1) Nancy J. Troy. ‘Mondrian and Neo-Plasticism in America’, New Haven, 1979: 62.

2) Tentoonstellingscatalogus: ‘Mondrian in New York’, Tokyo, 1993: 96.

²² H. Holtzman, and M.S. James (eds.). *The New Art - The New Life. The Collected Writings of Piet Mondrian*. Boston, 1986: 176-177. (Zie tekst 022.)

²³ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

²⁴ CRII: 308-309.